

Пререгистрацията на евангелските църкви и Бялото братство в края на 50-те – началото на 60-те години на ХХ в.

Живко Лефтеров

Настоящата статия е посветена на един слабо известен аспект на религиозната политика на Българската комунистическа партия – извършената в края на 50-те и началото на 60-те години на ХХ в. пререгистрация на централните ръководства, клоновете и поделенията на евангелските църкви и на Бялото братство в страната. Макар и замислена да обхване всички вероизповедания в страната, в крайна сметка пререгистрацията обхваща единствено тези най-малки общности. Липсата на сериозни изследвания посветени на историята им през тоталитарния период е причина темата да не е била обект на изследване и да остава периферна за българската историография посветена на религиозната политика на БКП. Тя присъства единствено в издания с автори произлизащи от евангелски¹ или дъновистки² среди, в отделни слабо известни научни

¹ В своята книга „Безкръвното гонение на църквата” пастор Павел Игнатов посвещава една подглава на въпроса, озаглавявайки я „Регистрацията като натиск върху Църквата”. Макар и добре да схваща целите, които комунистическата власт преследва с въвеждането на задължителната регистрация за евангелските църкви, авторът не разглежда задълбочено проблемът, задоволявайки се единствено с общи разсъждения, нямащи нищо общо със заявената тема. – Игнатов, Павел. Безкръвното гонение на църквата. Тоталитарната държава срещу Божията църква в България (1960-1991 г.). С., 2004. 29-35. В следващата си книга „Проблеми на евангелизма”, Павел Игнатов отново се спира на въпроса с регистрацията на евангелските църкви, но в контекста на следваната от БКП политика спрямо тях през 70-те и 80-те години. Отново, обаче, липсват каквито и да е позовавания на автентични документи, макар и в своите разсъждения авторът да е много по-подреден. – Игнатов, Павел. Проблеми на евангелизма. Част I. С., 2006. 350-358. Откъслечни сведения за съществуващата практика на регистрация на евангелските църкви се съдържат в популярното издание за тяхната история “Вестители на истината”, където има публикувани няколко документа по темата. – Вестители на истината. История на евангелските църкви в България. С.: Българско библиейско дружество, 1994. 379-387.

² Въпросът за извършената в края на 50-те и началото на 60-те години пререгистрация се среща често в започналата да излиза през 1993 г. поредица от спомени на дъновисти „Изгревът на Бялото Братство пее и свири, учи и живее. Спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно”. В излезлите до началото на 2010 г. 24 тома от поредицата, има отделено значително място на съдбата на централното братство в София, братските клонове в страната и техните членове, във връзка с проблемите около получаването и съответно отнемането на регистрацията им. За съжаление, в повечето случаи те са или хаотично разпръснати в отделните токове, или накъсани поради честото

публикации³ и популярни издания⁴. Поради това настоящата статия има за цел да осветли този малко известен аспект от нея, поставяйки си няколко конкретни изследователски задачи: какви са мотивите за провеждане на пререгистрацията и защо тя обхваща единствено евангелските църкви и Бялото братство; практическите действия свързани с нейното реализиране; последици за тези общности, както и до каква степен пререгистрацията като форма на давление върху тях е характерна за религиозната политика на БКП и през следващите десетилетия.

Хронологичните рамки на изследването обхващат годините 1957-1964 г. Те са обективно определени от конкретните събития свързани с процеса на пререгистрацията и включват два отчетливи периода: 1. 1957-1961 г., свързан с нейната подготовка и 2. 1962-1964 г., когато е осъществено практическото ѝ провеждане. В основната си част използваните извори са документи от фонда на бившия Комитет по въпросите на Българската православна църква и на религиозните култове (КВБПЦРК), съхраняващ се в Архива на Министерството на външните работи (АМВНР). Два от най-важните документи по темата – поверителни инструкции за провеждане и оповестяване на регистрацията, са оформени като приложения след текста и се публикуват за първи път.

* * *

След смъртта на Сталин религиозната политика на КПСС, а и на другите комунистически партии от социалистическия лагер, претърпява нова метаморфоза и слага край на специфичните отношения между

изпъстрене на текста с лични разсъждения на редактора. Това затруднява ефективното им ползване, както и критичното осмисляне на често срещаните се в тях противоречия. – Изгревът на Бялото Братство пее и свири, учи и живее. Спомени на съвременници и последователи на Всемирния Учител Беинса Дуно. Т. 1-24, 1993-2008. С.

³ Лефтеров, Ж. Политиката на Българската комунистическа партия към евангелските църкви (краят на 40-те – началото на 60-те години на XX в.) – В: Реформацията – история и съвременни измерения. Международна научна конференция. НБУ, 27-28 октомври 2005 г. С., 2007. 295-296. В статията са цитирани няколко от по-важните документи по темата, но липсват подробности.

⁴ Асенов, Б. Религиите и сектите в България. С., 2002. 145, 423. Извършената пререгистрация е спомената мимоходом с едно-две изречения единствено в разделите посветени на съдбата евангелските църкви и Бялото братство след 1944 г.

съветската държава и Руската православната църква (РПЦ) в периода 1943-1953 г., често определяни от руската историография като „временно примирие”.

Съветското ръководство счита, че комунистическата идеология „отървала се” от негативните черти на сталинизма, е достатъчно жизнеспособна за да осъществи своите идеали. Това автоматично води до засилване на революционната показност, в това число и възобновяване на революционната атеистична пропаганда от 20-те години на века⁵. На 7 юли 1954 г. ЦК на КПСС взема решение „За недостатъците в научно-атеистичната пропаганда и мерки за нейното подобряване”. В него се критикува дотогавашната религиозна политика на Сталин и се призовава към разобличение на „реакционната същност и вреда на религията”⁶. Амбициозно, праволинейно и недомислено, решението води до засилване напрежението в страната, което кара партията да прекрати антирелигиозната кампания само 2 месеца по-късно. На 10 октомври с.г., ЦК на КПСС излиза със специално постановление по въпроса, озаглавено „За грешките в провеждането на научно-атеистичната кампания сред населението”⁷.

Бързото отстъпление е и плод на съществуващите в средите на съветското ръководство и партийен апарат различни позиции по отношение на водената политика към религиозните общности. „Сталинистите” се придържат към установената през 40-те години политика за урегулиране отношенията на църквата с държавата, така че последната да не се превръща в оръдие на „реакцията”, а да бъде инкорпорирана в системата на властта до степен да подкрепя външнополитическата линия и пропаганда. Застъпва се донякъде и позицията, че в условията на настъпилото „затопляне” може да се направят стъпки към предоставяне на по-голяма свобода на РПЦ и

⁵ Паралелно с мащабните репресии спрямо религиозните общности в страната, започнали непосредствено след идването на власт на болшевишката партия, се засилва и атеистична пропаганда сред населението, координирана по партийна линия от сформирания през август 1920 г. отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК на РКП /б/.

⁶ Шкаровский, М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах). М. Крутиц. патриаршее подворье и др. 1999. 365-367.

⁷ Постановление на ЦК на КПСС за грешките при провеждане на научно-атеистичната пропаганда сред населението. – В: За преодоляване на религиозните предразсъдъци. С., 1954. с. 38-47; в. Труд, бр. 268 от 12.XI.1954 г.

останалите вероизповедания. Привържениците на твърдата линия, гравитиращи около новия ръководител на КПСС и съветската държава Н. Хрущов са на мнение, че в условията на началото на прехода към „предкомунистически“ отношения няма място за буржоазните остатъци, в това число и религиозните. Под личните наставления на Н. Хрущов те желаят да се пристъпи към решителна борба с религията, а спокойните отношения с църквата отнасят към „сталинското наследство“, което е необходимо да бъде ликвидирано.

Съществена роля за началото на новата война с религията изиграва победата на Н. Хрущов над „сталинистите“ през 1957 г. и тяхното елиминирание, като част от новия курс на десталинизация. И докато в контекста на сталиновата политика за създаване на „национална“ империя, борба с космополитизма и т.н., РПЦ не се разглежда като директна враждебна сила, то връщането към „ленинските норми на партиен живот“ и идеята за „интернационалната същност“ на комунизма променят коренно нещата.

Затова и решението на ЦК на КПСС от 10 октомври 1954 г. „За грешките в провеждането на научно-атеистичната кампания сред населението“ се оказва само временно отстъпление. Макар и до 1957 г. да няма ясно изразена антирелигиозна кампания, по страниците на периодичния печат се появяват редица статии на отрekli се от Бога бивши свещеници. Нарастват и изнесените лекции на атеистична тематика. Като „подгръване“ на готвеното широкомащабно настъпление срещу религията, може да определим свикването през м. август 1957 г. в Москва на конференция с участието на 350 теоретици на атеизма и издаването през декември с.г. от Съвета по въпросите на РПЦ⁸ на указ за снемане

⁸ Съветът по въпросите на Руската православна църква при Съвета на министрите на СССР е създаден през 1943 г., вследствие кардиналната промяна на съветската религиозна политика по време на Втората световна война и идеята на Сталин за създаване на нов специален държавен орган, на когото да се възложи изпълнението на новата религиозна политика на ВКП /б/. На следващата година е създаден и Съвет по въпросите на религиозните култове, осъществяващ контрол над останалите вероизповедания в страната. Двата съвета са обединени през 1965 г. в Съвет по религиозните въпроси, просъществувал до 1991 г., когато е разформирован вследствие разпадането на Съветския съюз.

регистрацията на всички регистрирани, но фактически недействащи храмове.⁹

Паралелно с тези актове всички централни комитети на съюзните републики, Съвета по въпросите на РПЦ и неговите пълномощници в страната през м. ноември 1957 г. представят в отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК на КПСС справки за религиозната активност и състоянието на научно-атеистичната пропаганда на територията на целия Съветски съюз. През май 1958 г. е проведено съвещание с участието на партийни работници от почти всички отдели на ЦК на КПСС, Госполитиздат и др. По време на него се издигат искания за спиране политиката на „примиренчество към църквата”, пристъпване към открито изпълнение на решението на ЦК на КПСС от 7 юли 1954 г., издаване на списание „Наука и религия”, чуват се и критики към работата на Съвета по въпросите на РПЦ. В крайна сметка на 4 октомври 1958 г. ЦК на КПСС взема секретно решение „За недостатъците на научна-атеистичната пропаганда”, задължаващо всички партийни и обществени организации и държавни органи да започнат настъпление срещу „религиозните отживелици” на съветските хора. Според руските изследователи това решение по тоталността на предвидените мерки няма аналог и е прецедент в дотогава следваната от комунистическата партия политика към религиозните общности в страната.¹⁰

Следвайки съветския пример, БКП също отчита като „напълно изоставена” задачата за антирелигиозната пропаганда в страната. Въпросът за „изкореняване на реакционните религиозни възгледи” става част от дневния ред на отдел „Пропаганда и агитация” на ЦК на БКП. Акцентирайки на неговата важност в идеологическата борба и след провеждането на няколко национални съвещания по темата, отделът изработва и внася в Политбюро проекторешение „Относно мерките за засилване и подобряване на атеистическата пропаганда в страната”. То е прието на заседание на ПБ от 26 декември 1957 г. и дава тласък за разгръщане на слабо познатия дотогава в страната „войнстващ атеизъм”¹¹.

⁹ Шкаровский, М. В. Цит. съч. 346-347

¹⁰ Пак там, 352-353

¹¹ ЦДА, ф. 1 б, оп. 6, а.е. 3472, л. 1-2.

Пряко следствие на антирелигиозната и атеистична политика на съветското ръководство е възобновената през 1957 г. практика за закриване на храмове чрез снемането на тяхната регистрация. За разлика от революционните времена, обаче, сега борбата с религията е облечена в законова форма. От гледна точка на съветските държавни органи регистрацията означава, че религиозното обединение действа в рамките на закона и едновременно се намира под негова защита. От друга страна процедурата по регистрацията става надеждно средство за контрол на държавата (партията) върху религиозния живот в страната. Окончателната регистрация се извършва от Съвета по въпросите на РПЦ и Съвета по въпросите на религиозните култове, въз основа на мнението на местните органи на властта, към които вярващите се обръщат при желание за получаване на такава. След това съответният Съвет информира религиозната общност или група вярващи за своето решение. Поради тази причина динамиката на регистрацията или нейното снемане отразява изменението в курса на политиката на комунистическата партия към църквата и религията. Тази законова форма на борба с религията става основополагаща за политиката на Хрущовото управление. Следвайки нейната логика в периода от 1958 до 1964 г. Съветът по въпросите на РПЦ сменя регистрацията на около 40 % от действащите църкви, манастири, духовни учебни заведения и организации на РПЦ¹².

Подобно на съществуващата практика в СССР, в приетия през 1949 г. в България Закон за изповеданията съществува член визиращ начина на регистрацията на религиозните общности:

„Чл. 16. Централните ръководни органи на изповеданията са длъжни да се регистрират при Министерството на външните работи, а ръководните органи на местните поделения – при местните народни съвети, с поименно обозначение всички членове на същите ръководни органи.”

Очевидно във връзка с предстоящото издаване в СССР на указа за снемане регистрацията на недействащите храмове, през лятото на 1957 г. на

¹² Маслова, Ирина. Деятельность Совета по делам религий при Совете Министров СССР в 1965–1985 гг.: «политика сдерживания». – Религия и право, 2005, № 1.

служителя на Комитета по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове (КВБПЦРК)¹³ Гавраил Димитров е възложено да направи проверка относно приложението на този член от Закона за изповеданията. След поредица от срещи в районните народни съвети в София той установява, че с изключение на един никъде не се водят книги за регистриране на ръководните органи на изповеданията, намиращите се в тяхната територия, тъй като повечето служители въобще не знаели за съществуването на чл. 16 от Закона за изповеданията. След направени проверки и в няколко окръга се констатира, че органите на властта са „подценили задачата с регистрацията или по-точно са я изпуснали, като постъпващите сведения от изповеданията за станалите промени в техните ръководства, са слагани към дело без дори да бъдат прочитани”. Изводът на Г. Димитров е, че прилагането на чл. 16 от Закона за изповеданията, целящ местните органи на властта да имат възможност за ефективен контрол на изповеданията и състава на техните ръководства, трябва да бъде ревизирано. Друга слабост според него е липсата на норма, определяща броя на последователите на едно изповедание имащи право да образуват местна църква и съответно да получат регистрация. С оглед на извършената проверка в свой доклад от 13 август 1957 г. до председателя на Комитета, той прави следните предложения: да се извърши цялостна пререгистрация на местните поделения на изповеданията, но за в бъдеще само при окръжните народни съвети; да се пререгистрат само местни поделения имащи минимум 20 души членове, а тези които съществуват, но са с по-малък брой да се разтурят; да се изисква при пререгистрацията всяка изповедна общност да посочи постоянно седалище и молитвен дом; пререгистрацията да се счита за окончателна единствено след получено

¹³ Комитетът по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове (КВБПЦРК) е държавният орган осъществяващ контрол върху дейността на вероизповеданията в страната в периода на еднопартийно управление на Българската комунистическа партия (БКП). Създаден е в началото на 1954 г. вследствие реорганизиране на Дирекцията на изповеданията по модел на съществуващия в СССР Съвет по въпросите на Руската православна църква и просъществува до началото на демократичните промени в България, когато е закрит. В структурата на държавните органи КВБПЦРК е в системата на Министерството на външните работи, с изключение на периода 1951-1957 г. когато е временно отделен от него и е на подчинение на Министерски съвет.

писмено потвърждение от Комитета и от съответния окръжен народен съвет.¹⁴

Така направените предложения, допълващи Закона за изповеданията, са заимствани от съветската практика. Втвърдяването на разбирането за приложението на чл. 16 от Закона е във връзка с новата политика на БКП по отношение на вероизповеданията в страната и търсенето на законова форма за установяване на тотален административен контрол върху живота на религиозните общности от страна на държавните органи. Поради тази причина цялостната работа на местните органи на властта дотогава е характеризирана по следния начин: „Установената работа крие сериозни недостатъци и прави регистрацията безпредметна”. Решението на ПБ на ЦК на БКП от 26 декември 1957 г. „Относно мерките за засилване и подобряване на атеистическата пропаганда в страната” дава допълнителен стимул в работата на Комитета за конкретизиране действията по прилагането на цитирания чл. 16 от Закона за изповеданията.

Решението на Политбюро поставя началото и на борба с мюсюлманската религия. За разлика от предприетите мерки спрямо християнските изповедания дотогава, този процес в известна степен закъснява сред мюсюлманите. За сметка на това, кампанията срещу исляма в страната бързо „наваксва” изоставането и през следващите десетилетия се превръща с основна партийната и правителствена задача в районите с население изповядващо тази вяра.¹⁵

От средата на 1958 г. започва работа по намаляване броя на мюфтийствата и подбор на лоялните към властта мюсюлмански свещенослужители. Въпросът официално е обвързан с настъпилите административни реформи в страната, но цели намаляване на религиозния живот сред населението изповядващо мюсюлманска религия. През януари и февруари 1959 г. броят на мюфтийствата е намален от 22 на 9. От съществуващите дотогава 18 турски мюфтийства остават 8, а българомюсюлманските са намалени от 4 на 1. Тези промени естествено са

¹⁴ АМВНР, ф. 10, оп. 9, дело 38, преписка 1119, л. 9, 15-16, 75-78.

¹⁵ Груев, Михаил. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическия режим (1944-1959). С., 2003. 175

повод за намаляване и броя на религиозните служители. От общо 3400 преди промените те са сведени до 500 към Главното мюфтийство и 130 към Смолянското. Получилите регистрация са преценени като достатъчно „политически правилно ориентирани” след обстойно проучване в което се включват, както Държавна сигурност и Комитета, така и окръжните комитети на БКП, отдели на ЦК и окръжните народни съвети.¹⁶

Паралелно с новото райониране на мюфтийствата КВБПЦРК продължава своята работа по провеждане на замислената нова регистрация на изповеданията. По този повод в годишния отчет на отдел „Религиозни култове” за дейността му през 1959 г. четем: „Всички необходими проучвания и консултации отделът извърши през 1958 г., когато състави и излезе със съответни предложения пред Комитета. През отчетната 1959 год. регистрацията не бе извършена по независещи от отдела причини.”¹⁷

Забавянето се дължи на няколко обстоятелства. На първо място, изниква въпроса кои точно изповеданията да бъдат обхванати от цялостна регистрация и кои от частична. На второ място, не се постига единодушие относно начина на регистрация, дали да се извърши като еднократно действие или на етапи. Като трети проблем се очертава какъв минимум на членския състав за отделните изповедания трябва да бъде определен за местните църкви и поделения. Не на последно място стои и въпроса за международните реакции, които би предизвикала новата регистрация и изчакването на благоприятен момент за нейното реализиране. Обсъждането на тези проблеми продължава и през цялата 1960 г. Колегиумът на Комитета обсъжда въпроса на няколко свои заседания, а докладите за хода на работата

¹⁶ Пак там, л. 188.

¹⁷ АМВнР, ф. 10, оп. 9, дело 39, преписка 1174, л. 2. Макар и регистрацията да не е извършена през 1958 г., благодарение на подетата от Комитета инициатива на 17 септември 1958 г. Министерството на правосъдието издава окръжно № 6657, адресирано до председателите на окръжните съдилища, подпредседателите на самостоятелните отделения, ръководителите на народните съдилища и нотариусите в София, Пловдив и Русе. В него се дава разяснение на чл. 6 от Закона за изповеданията, според който единствено изповеданията имащи надлежно утвърден устав добиват качество на юридическа личност, като са изброени тези изповедания които притежават такова. С окръжното се нарежда на всички съдилища да не издават никакви удостоверения на верски общности нямащи утвърден устав, а всички съществуващи дела за тяхната регистрация да се приключат. На нотариусите пък се забранява да извършват сделки по които се явяват като страни вероизповедания, нямащи качество на юридическа личност. /ЦДА, ф. 88, оп. 21, а.е. 1, л. 26/

се изготвят от Г. Димитров, който подработва този въпрос още от началото на 1957 г. Приема се неговото мнение, че регистрацията трябва да бъде извършена при окръжните народни съвети, а не както е практиката дотогава при градските, районните и селските общински съвети. Взима се решение регистрацията да обхване и БПЦ, като бъдат регистрирани архиерейските наместници, свещениците, църковните настоятелства и ръководствата на братствата. Колкото до решаването на въпроса с определянето на минимум членове необходими за регистрация, председателят на Комитета М. Кючуков е на мнение, че решението трябва да се вземе едва след събиране на пълна и точна информация за броя на членския състав на изповеданията. В тази връзка на свое заседание от 21 декември 1960 г. колегиумът на Комитета решава в срок от три дни представителите на изповеданията да бъдат повикани и да им се съобщи, че трябва до 15 януари 1961 г. да представят точни данни „поименно, по бройки и местонахождение за църквите и поделенията, за духовните лица, за броя на членския състав, за молитвените домове и чия собственост са”. Решено е и до 10 февруари 1961 г. да се изготви обща информация с опреснените данни, която да се изпрати до отдел „Народни съвети и комунално строителство” при Министерския съвет.¹⁸

Събирането и обработването на постъпващата от изповеданията информация отнема повече от предвидено време. Едва на 8 май 1961 г. Г. Димитров изготвя нова справка относно регистрация на изповеданията. Още в началото на документа е припомнена спецификата на религиозната политика на БКП по отношение на религиозните общности, формирана към началото на 50-те години: „От гледище на правното им положение в НРБ има два вида изповедания: изповедания признати от закона, притежаващи качества на юридическа личност (БПЦ, арменската църква, мохамеданското и израилтянското изповедания) и религиозни култове, които нямат утвърдени устави и не притежават качество на юридическа личност, съгласно чл. 6, ал. 1 от Закона за изповеданията (евангелската съборна църква, петдесятната църква, баптистката църква, католическата църква,

¹⁸ АМВНР, ф. 10, оп. 9, а.е. 1205, л. 5-6.

църквата на адвентистите от Седмия ден, църквата на адвентистите от Седмия ден – Реформаторско движение и верската общност „Бяло братство” - дъновисти). Всички тези непризнати от закона изповедания, обаче се намират в положение на търпимост – регистрирани са и имат право да извършват религиозни обреди.”¹⁹ Г. Димитров прави уточнението, че религиозните култове схващат гарантирана от Конституцията свобода на изповеданията в „широк смисъл” и развиват всестранна религиозно пропагандна дейност под най-различни форми и прояви достигащи в отделни случаи до „грубо нарушение на нашата социалистическа законност”. Констатирано е, че сред евангелските деноминации съществуват най-много нередности, а петдесетниците и адвентистите се проявяват като изключително активни и „чувствително нарастват и то особено след 9.IX.1944 г.” Според събраните данни, шестте регистрирани деноминации наброяват общо 237 местни църкви и 428 общества и групи, обхващащи около 11 000 действителни членове, разпределени в 649 населени места, обслужвани от 277 души пастори и проповедници. Обърнато е внимание и на придобитите от тях имоти без да имат това право, тъй като не притежават качество на юридическа личност. Поради тази причина закупуването им е окачествено като придобиване по „незаконен път”. Специално е разгледано съществуването на местни клонове на същите църкви имащи само по 2-3 члена или няколко съмишленици, възползвайки се от липсата на упоменаване в Закона за изповеданията за необходим брой последователи. Г. Димитров, както и през 1957 г., отново прави предложение за регистриране на местно поделение единствено при наличие на минимум 25 души членове. Другите конкретни мероприятия също се повтарят, с изключение на предложението регистрацията да се съгласува с отдел „Народни съвети и комунално строителство” при МС, след което последният да даде необходимите за целта указания до окръжните народни съвети и приравнените към тях градски народни съвети. Нов момент в справката са вече ясно формулираните мотиви за извършване на регистрацията: „С това ще се даде възможност на окръжните народни

¹⁹ Пак там, оп. 10, дело 2, преписка 75, л. 1.

съвети да добият точни и ясни данни за броя и местонахождението на местните поделения на изповеданията, същевременно ще им позволи по-отблизо и по-ефикасно да проследяват тяхната дейност. С новата регистрация ще се даде възможност и за разтуряне на много местни църкви, общества и клонове на изповеданията, които не ще отговарят на определеният минимум на членски състав. Провеждането на новата регистрация на изповеданията е в духа на писмото и решението на Политбюро на ЦК на БКП – относно мерките за засилване и подобряване на атеистическата пропаганда в страната.»²⁰

Въз основа на подработения от Комитета въпрос с новата регистрация на 23 септември 1961 г. съвместно с отдел „Народни съвети“ при МС е изготвен проект за инструкция „Относно регистрацията и провеждането в ред на местните поделения на различните изповедания и за нормален живот на тези поделения“. Тази проекто-инструкцията, обаче не добива завършен вид и не влиза в сила. Причините са няколко и са свързани с промяна във вижданията на партийното ръководство. Поради това част от съдържащите се в инструкцията положения са ревизирани. Така например в нея като подлежащи на регистрация се визират всички изповедания в страната, техните централни и местни ръководства, култови сгради, свещенослужители и т.н. В последващите месеци този вариант отпада, тъй като се стига до решение притежаващите качеството на юридическа личност изповедания да не подлежат на нова регистрация. По този начин в ползрението на извършената пререгистрация остават единствено шестте евангелски деноминации и Бялото братство.²¹ Друг оспорен и отпаднал по-

²⁰ Пак там, л. 2-7.

²¹ Макар и на пръв поглед те да нямат нищо общо, политиката спрямо тях още от началото на 50-те години е сходна и Бялото братство е трайно причислено към „неблагонадеждните“ религиозни и духовни общности, въпреки лоялното отношение на неговото ръководство към комунистическата власт. Тази политика на БКП няма да се промени до 1989 г., което изисква допълнително разяснение. Основна причина за позицията на БКП изиграва разбирането, че Бялото братство е „реакционна религиозна секта“, въпреки категоричното становище на Братски съвет, че те не се възприемат „нито като религия, нито като секта“. А като такава толерирането ѝ е в разрез със самите постулати на марксистката идеология и практика, еталон за която е съветската политика по отношение на съществуващите в Съветския съюз секти. Освен това в контекста на специфичните отношения между БКП и БПЦ, при които последната е толерирана от властта за сметка на останалите изповедания в страната отношението към сектите, включително и определяните за такива евангелски

късно елемент е окръжните народни съвети да съгласуват своята работа и решения с Комитета само за по-важните случаи и принципни въпроси. В инструкцията липсва и точни данни относно числеността на вярващите от едно населено място имащи право да образуват местен клон. В тази връзка е посочено, че окръжните народни съвети трябва да вземат предвид „обичайните норми за числеността на вярващите” в даденото населено място. Това се разминава с разбирането на Комитета, който настоява за конкретизиране на техния брой. В инструкцията намира място и един твърде спорен въпрос – провеждането на службите. На окръжните народни съвети се заявява, че е желателно да се определят точно седмичните дни и часове, когато ще се извършват религиозните служби, като те „могат да бъдат два и най-много до три пъти седмично и то в часове, подходящи за производствените занимания и семейни длъжности на вярващите”.²² Това естествено би било крайно неприемливо за изповеданията. Цитираните мероприятия залегнали в инструкцията са част от причините тя в този си вариант да не бъде приета. Провеждането на новата регистрация, макар и да продължава да се бави, навлиза през 1962 г. в своята заключителна фаза.

В хода на подготовката за извършване на регистрацията КВБПЦРК се обръща и към Бялото братство за изпращане на сведения относно клоновете му в страната, имената на техните ръководители, броят на членовете на

деноминации, не може да бъде друга. В тази връзка впечатление прави постепенната промяна в разбирането за характера на Бялото братство. От началото на 50-те години то все по-често започва да бъде причислявано към протестантските секти (официалната характеристика на БКП за евангелските църкви) в страната, а политиката към тях често определя и тази към братството. Така например след процесите срещу евангелските пастори през 1949 г. и разтурянето на Съюза на Обединените евангелски църкви (СОЕЦ) на отделните евангелски деноминации повече не се разрешава да провеждат своите традиционни годишни събори. Тази мярка засяга и Бялото братство. За причисляването на Бялото братство към сектите говорят както партийните документи, докладите на Дирекцията на изповеданията и партийната литература, така и отношението на Държавна сигурност. В периода 1944-1953 г. дъновистите, обаче, не са сред приоритетните обекти на разработка, най-вече поради липсата на регулярни връзки с чужбина, политически амбиции, антипартийни прояви и малочисленост, които могат да бъдат обект на интерес от страна на службите. Това са и част от причините в оперативната работа на ДС никога да не се създава отделна линия за тях, както и факта, че за разлика от православното и католическо духовенство и протестантските деноминации, членовете на Братския съвет и ръководителите на Бялото братство в провинцията не са подложени на политически репресии или привлечени като обвиняеми в скалъпени съдебни процеси в годините на „чистия сталинизъм”.

²² Пак там, оп. 10, дело 2, преписка 83, л. 1-6

съответното братство, притежава ли то молитвен дом и опис на притежаваните недвижимите имоти. В изпълнение на това искане на 10 май 1962 г., официално признатият председател на Братския съвет на Бялото братство²³ Никола Антов изготвя надлежно сведение. От него разбираме, че клоновете на братството в страната са 21, всички имат молитвен дом, а членовете им са 710 души. Населените места, които са цитирани са градовете: Пловдив, Ст. Загора, Казанлък, Сливен, Ямбол, Айтос, Бургас, Хасково, Габрово, Севлиево, Варна, Русе, Петрич, Нова Загора, Димитровград и Търново и селата Кортен (Новозагорско), Гара Любимец (Свиленградско), Мъглиж и Ветрен (Казанлъшко) и Тополица (Айтоско). За братството в София, освен членовете на Братския съвет е посочена цифрата 150 човека, но с уточнението, че липсва молитвен дом. Според Н. Антов общият брой на последователите на Бялото братство в страната са 860 души.²⁴

В крайна сметка след почти пет годишно подработване на въпроса на 19 ноември 1962 г. КВБПЦРК и отдел „Народни съвети“ при Министерския съвет издават поверителна инструкция № А 1-455 „Относно регистрацията на протестантските секти и верската общност „Бяло братство“ /дъновисти/”²⁵. Тя е изпратена до председателите на изпълкомите на всички Окръжни народни съвети и Градските народни съвети в София, Пловдив и Варна, придружена с пояснителна записка от председателя на Комитета М. Кючуков. Въпреки, че инструкцията и пояснителната записка никога да не

²³ Братският съвет на Бялото братство е сформиран след смъртта на Петър Дънов на 27 декември 1944 г. В неговия състав влизат 7 души, избрани от Върховния Братски съвет през лятото на 1945 г. за пожизнени членове: Тодор Стоименов, Борис Николов, Боян Боев, Никола Антов, Симеон Симеонов, Паша Теодорова и Жечо Панайотов. За негов първи председател е избран Тодор Стоименов, като единствения жив от първите трима последователи на П. Дънов. След неговата смърт през 1952 г. за председател е избран Борис Николов. Вследствие на настъпили вътрешни конфликти в общността между него и близкия до комунистическата власт Никола Антов, през 1959 г. срещу Борис Николов е инспириран съдебен процес и той е осъден на 12 години лишаване от свобода. През м. юни 1961 г. Комитетът официално сваля регистрацията на Борис Николов като председател и за такъв е регистриран Никола Антов.

²⁴ АМВнР, ф. 10, оп. 10, дело 14, преписка 697, л. 1. Според данните на КВБПЦРК и МВР последователите на Бялото братство в страната по това време са не по-малко от 2000 души. Очевидно това разминаване в данните се дължи на вътрешните разногласия сред дъновистите и дистанциране на много от тях от новото ръководство, оглавявано от Н. Антов.

²⁵ Вж. приложение № 1.

са публикувани официално, те стават основа за извършване на регистрацията. Залегналите в тях положения остават без промяна през следващите десетилетия и ще са водещи при формирането на отношенията между местните органи на властта и евангелските църкви чак до края на 80-те години. Още в уводната част на инструкцията се маркират формалните мотиви, сходни с тези въз основа на които е извършено прерайонирането и намаляването на мюфтийствата три години по-рано: „Във връзка с извършеното през 1959 година административно деление на страната и по повод на някои допускани по места слабости относно спазването на Закона за изповеданията /ДВ, бр. 48 от 1 март 1949 година, изменен с указ № 690 от 30.XII.1950 г., публикуван в „Известия“, бр. 1 от 2 януари 1951 г./, необходимо е да се извърши нова регистрация съгласно с чл. 16 от Закона за изповеданията, която да обхване протестантските секти: евангелската петдесатна църква, евангелската съборна църква, евангелската методистка църква, евангелската баптистка църква, църквата на адвентистите от седмия ден и верската общност „Бяло братство“ /дъновисти/.” Описан е и начинът за регистрация: „Ръководствата на изповеданията се регистрират въз основа на писмена молба от съответните ръководства на местните поделения до изпълкома на съответния окръжен или приравнен градски народен съвет, като данните се вписват в специално нагоден за целта дневник-регистър. В молбата за регистрация на ръководствата следва да се посочат и молитвените помещения /църквите и молитвени салони/ и свещенослужителите, които единствено са овластени да служат и ръководят молитвените събрания на своята църква.” Регистрацията се счита за окончателно извършена едва след изпращането на потвърдително писмо от съответния народен съвет до ръководството на местния клон. Изрично е упоменато, че молитвените домове не могат да бъдат използвани за никакви други цели освен богослужебни. Постановено е, че регистрацията трябва да се извърши в максимално кратък срок, като се подхожда внимателно и тактично. За разлика от предишните варианти на инструкции сега изрично е разпоредено изпълкомите на окръжните и градски народни съвети винаги да съгласуват своите решения с Комитета. В тази връзка е цитиран чл. 2 от

неговия правилник гласящ: „Всички ведомства и централни учреждения са задължени да съгласуват с Комитета всички въпроси относно църквата и религиозните култове.”²⁶

В поверителната пояснителна записка, придружаваща инструкцията се дават допълнителни разяснения относно предстоящата регистрация. След запознаване със съществуващите изповедания в страната и тяхното правно положение, председателите на изпълкомите на окръжните народни съвети са предупредени, че: „Признатите изповедания и от непризнатите - католическата църква, имащи вековно съществуване у нас, представляват едно константно състояние и предвид на това, те не ще бъдат обект на предстоящата регистрация на изповеданията. Регистрацията ще обхване споменатите по-горе непризнати от Закона, но намиращи се в положение на търпимост, протестантски секти и верската общност "Бяло братство".” Мотивите за това са следните: „У нас, те имат най-малко последователи в сравнение с другите изповедания. Независимо от това сред протестантските църкви и поделения се явяват най-значителните закононарушения и трудности в работата с тези, макар и малочислени секти.” Следва подробно описание на разпространението, дейността, имотите и числеността на евангелските деноминации, без обаче да бъде споменато Бялото братство. За първи път се упоменава, че необходимия брой последователи при които следва да се допусне образуването на “местно поделение /църква, верска общност и пр./, е към 25-35 души, живеещи в определено селище или в близки съседни селища.” Направено е и следното уточнение: „Тази мярка не следва да се прилага по отношение на евангелските църкви: съборната, методистката и баптистката, които водят своето съществуване още от преди освобождението ни от турско робство, и чиято религиозна дейност в повечето случаи е в рамките на закона, като на много места техните църкви са останали с по 10-15 члена.” По този начин Комитетът прави ясна диференциация между споменатите деноминации и смятаните за по-опасни и нелоялни петдесятници и адвентисти. Като допълнително пояснение, окръжните народни съвети са посъветвани да имат предвид в своите

²⁶ АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1109, л. 1-2.

преценки при регистрацията, кога и в какъв район е възникнала съответната религиозна група – преди или след 9 септември 1944 г., и в индустриален или граничен район. Пояснителната записка завършва с ново напомняне, че окръжните и приравнените градски общински народни съвети следва да съгласуват своята работа и решения с Комитета.²⁷

Регистрацията е проведена през първата половина на 1963 г., а на 13 септември с.г. Комитетът изготвя специална справка по въпроса. Съдържащите се в нея данни, събрани въз основа на предоставените от ръководствата на църквите информации, се различават, макар и незначително от тези в подробния доклад от 8 май 1961 г. Окончателните цифри сочат наличието в страната на 262 регистрирани църкви и поделения, 428 нерегистрирани техни групи и общности, намиращите се в 674 населени места²⁸. От справката научаваме, че през няколкомесечния период на новата регистрация са постъпили общо 265 молби за регистрация, от които са уважени едва 106, макар и все още необявени официално. Любопитен факт е, че е отказана регистрация на две евангелски църкви, които дотогава не са подавали молби: Евангелската Христова църква и Христовата църква, а мотивите за отказа са свързани с липсата на регистрирани централни ръководства, поради което “дейността им е изцяло извън законите”.²⁹

²⁷ Пак там, л. 3-7.

²⁸ Съотношението на тези 262 регистрираните църкви и техните клонове спрямо общия брой от 690 (262 + 428) е 38 %. В СССР процента на регистрираните към нерегистрираните т.нар. „религиозни обединения” на неправославните изповедания, църкви, деноминации, общества и секти е сходен. Към началото на 1962 г. на територията на петнадесетте съветски републики те са общо 10910. От тях са регистрирани 4424 (40,5%), а нерегистрирани - 6486 (59, 5%). Советов, И. М. (М.И. Одинцов). Совет по делам религиозных культов при СМ СССР и евангельское движение в Советском Союзе. 1956-1965 гг. – В: Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Выпуск 4. Сборник статей. М.: Российское объединение исследователей религии, 2007. С. 214-246. // <http://www.rusoir.ru/president/works/214/>

²⁹ Пак там, л. 9. Под формата на приложение, към справката е имало прикрепена таблица отразяваща конкретните данни за съотношението между броя на местните клонове на църквите, групите и обществата по населени места до провеждането на новата регистрация и броят на регистрираните през 1963 г. Таблицата, обаче не е запазена в архивната единица, най-вероятно защото самата справка е копие. За сметка на това в друга архивна единица са групирани и съхранени десетките работни списъци за членския състав на местните клонове на евангелските църкви и Бялото братство, разделени по окръзи, изготвени във връзка с новата пререгистрация и съдържащи данни за селищата с утвърдена такава. От тях научаваме и за подадени молби за регистрация от такива екзотични за България деноминации като напр. Евангелската църква на християните назаряни, имаща

Въз основа на справка, на 18 ноември 1963 г. МВнР изпраща доклад до Секретариата на ЦК на БКП информирайки го, че: „Регистрацията, както е оформена с решения на окръжните народни съвети, съгласувани с Комитета за изповеданията, предстои да бъде оповестена, като официално бъдат уведомени централните и местни ръководства на сектите.” Според доклада се предвижда свалянето на регистрацията на една от шестте евангелски деноминации – Адвентистите от седмия ден - реформаторско движение. Основен мотив е незначителният брой на последователите (около 160 души), както и „грубата нелоялност през последните години”, което в крайна сметка налага „тази секта да бъде закрыта”. Според министъра на външните работи регистрацията „безспорно ще предизвика известно раздразнение сред неориентираните добре и фанатично настроени последователи на сектите”, но Комитета е извършил „известна подготовка за подмяна и укрепване централните ръководства на сектите с лоялни пастори, които да подкрепят и утвърдят новата регистрация”. Наблягайки на възможни реакции в западните страни с цел zlepоставяне на НРБ като подлагаща църквите на „безогледни преследвания” с доклада се посочва, че срещу тази пропаганда ще се реагира както официално, така и от самите представители на изповеданията. В заключение МВнР моли Секретариата да даде своето съгласие за провеждане на решенията на Комитета.³⁰

След получаване на съответното одобрение от партийните органи, на 30 януари 1964 г. Комитета изпраща до всички Окръжни комитети на БКП и Окръжни народни съвети поверителна обяснителна записка от М. Кючуков относно „Окончателното провеждане на регистрацията на протестантските секти”³¹. В нея председателят на Комитета отправя молба обявяването на регистрацията да се извърши в най-кратък срок, като за целта ОНС изпратят „писмени съобщения само на предварително утвърдените местни протестантски църкви”. В тази връзка те са посъветвани да разпоредят на

последователи в с. Драгомирово, Великотърновско, които желаят да регистрират неин клон. /АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1194/

³⁰ Пак там, а.е. 1109, л. 8-12.

³¹ Вж. приложение № 3.

местните народни съвети „прекратяването на всякаква публична религиозна дейност от страна на нерегистрираните поделения на тези секти”. ОНС са уведомени, че: „Съгласно тази регистрация занапред ще останат като действащи: 32 църкви вместо досега действащите 65 на сектата на петдесетниците; 26 действащи църкви на адвентистите от седмия ден вместо досегашните 68; 18 действащи църкви на евангелската съборна църква вместо досегашните 61; 11 действащи църкви на методистите вместо досегашните 23; 14 църкви на сектата на баптистите вместо досегашните 23.” В отделен абзац са предоставени данни и за Бялото братство: „Освен това ще бъдат регистрирани 5 от досега съществуващите 26 местни клонове на религиозната общност „Бяло братство” (дъновисти).”³² От документа разбираме за окончателно взетото решение, регистрацията на църквата на Адвентистите от седмия ден – реформаторско движение да бъде свалена: „Сектата на адвентистите реформатори, чиито последователи в цялата наша страна възлизат на около 150 члена, поради малочислеността на групите по места, отпада при регистрацията и имуществото ѝ като организация ще бъде ликвидирано по общия ред.”³³

Рекапитулацията на проведената в периода 1961-1964 г. нова регистрация е следната. От 262 църкви и клонове и 428 общества и групи, регистрация получават едва 106 (5 от които на Бялото братство), а останалите официално престават да съществуват, което автоматично ги подлага на постоянен натиск от страна на органите за сигурност и местната власт. Дейността им е обявена за незаконна и поради тази причина контролът върху тях се засилва. За тази цел през м. май 1964 г. Комитетът изпраща в Министерството на вътрешните работи „за сведение и надлежно разпореждане” списъци на всички регистрираните и нерегистрирани църкви и групи. Нито една от подадените в хода на регистрацията молби извън предварително определените 106, така и не получава необходимото от окръжните народни съвети и Комитета разрешение.

³² Петте клона (братства) обхващат едва 260 последователи на братството. Това са братствата в гр. Бургас и околните села (70 души); гр. Айтос и околните села (70 души); гр. Русе (40 души); с. Тополица (30 души) и група в кв. „Изгрев” от 50 души.

³³ АМВнР, ф. 10, а.е. 1109, л. 13-17.

През следващите години и десетилетия положението не се променя и като правило регистрацията се отказва в почти всички случаи на такива опити, независимо дали става въпрос за вече съществуваща религиозна общност, нова църква или група вярващи.

* * *

Замислената в годините на десталинизация пререгистрация на всички изповедания в България е отражение на провежданата от КПСС религиозна политика, превърната в еталон за останалите комунистически партии. Непримиримотта на антирелигиозната политика и атеистичната пропаганда както на КПСС, така и на БКП е характерна за целия период на управление на Н. Хрущов и слага своя отпечатък върху него. Въпреки това, обстоятелствата променят предварителните намерения на българското партийно ръководство и задължителната регистрацията е въведена единствено за шестте евангелски деноминации и Бялото братство, а нейното практическо провеждане отнема близо две години – от края на 1962 до началото на 1964 г. Пряко следствие от нея е установяването на тотален административен контрол върху живота на засегнатите общности от страна на държавните органи и засилване на „разложителната дейност” сред вярващите от органите за сигурност. В процеса на регистрацията, на враждебно настроените към комунистическата власт пастори не са издадени нови удостоверения, разрешаващи им да практикуват, а всички евангелски църкви и Бялото братство отново остават без утвърдени устава. На практика тази поредицата от ограничения и забрани, систематично се стреми да изолира и сведе до минимум, а в някои части на страната и да изличи църковно-религиозния живот на евангелските църкви и да преустанови провеждането на специфичните за Бялото братство духовни практики.

Регистрацията като официална партийна политика спрямо евангелските църкви и Бялото братство се запазва и през следващите десетилетия и е последователно следвана до края на комунистическото управление. С годините, обаче, регистрацията няма да бъде така стриктно прилагана, освен

за централните ръководства на евангелските църкви. В провинцията и по отношение на пасторите тя по-скоро ще се използва като инструмент, когато трябва да бъде ограничена дейността на някое местно поделение на съответната евангелска църква. Спрямо Бялото братство пък започва да се прилага диференцирана политика. От началото на 70-те години на неговото новоизбрано централно ръководство, което макар и да е политически лоялно, систематично бива отказвана регистрация. До забрана на общността, обаче, така и не се стига, като тя продължава да съществува в “положение на търпимост”. Тези действия са в подкрепа на популярната сред комунистическите идеолози теза, че „необратимите” социалистически промени в живота на обществото, новата социалистическа празнично-обредна система, изолираността от останалия свят и строгия държавно-административен контрол неизбежно ще доведат до отмиране на религията. В случая, обаче, имаме две противоположни тенденции. Докато предприетите мерки наистина водят до капсулиране, замиране и в крайна сметка прекратяване на активния живот на Бялото братство, то евангелските църкви, разширяват своето влияние в българското общество и даже увеличават броя на своите последователи. Това ги прави уникални на фона на процесите протичащи сред всички останали вероизповедания в страната, но това е тема на друго изследване.

П р и л о ж е н и я

№ 1

Поверителна инструкция № А 1-455 на Комитета по въпросите на БПЦ и религиозните култове и отдел „Народни съвети” при Министерския съвет до председателите на изпълкомите на Окръжните народни съвети и Градските народни съвети в София, Пловдив и Варна относно „Регистрацията на протестантските секти и верската общност „Бяло братство” /дъновисти/”, придружена с пояснителна записка от Михаил Кючуков

19 ноември 1962 г.

Поверително!

Във връзка с извършеното през 1959 година административно деление на страната и по повод на някои допускани по места слабости относно спазването на Закона за изповеданията /ДВ, бр. 48 от 1 март 1949 година, изменен с указ № 690 от 30.XII.1950 г., публикуван в „Известия”, бр. 1 от 2 януари 1951 г./, необходимо е да се извърши нова регистрация съгласно с чл. 16 от Закона за изповеданията, която да обхване протестантските секти: евангелската петдесятна църква, евангелската съборна църква, евангелската методистка църква, евангелската баптистка църква, църквата на адвентистите от седмия ден и верската общност „Бяло братство” /дъновисти/.

Съгласно с чл. 16 от Закона за изповеданията централните ръководни органи на изповеданията подлежат на регистрация при Комитета за изповеданията при Министерството на външните работи, а ръководните органи на техните поделения по места се регистрират при местните народни съвети с поименно обозначение на всички членове на същите ръководства.

Регистрацията да се извърши в окръжните и приравнените градски народни отдели под пряк контрол на щатен член на изпълкома, като се спазват следните указания:

Ръководствата на изповеданията се регистрират въз основа на писмена молба от съответните ръководства на местните поделения до изпълкома на съответния окръжен или приравнен градски народен съвет, като данните се вписват в специално нагоден за целта дневник-регистър.

В молбата за регистрация на ръководствата следва да се посочат и молитвените помещения /църквите и молитвени салони/ и свещенослужителите, които единствено са овластени да служат и ръководят молитвените събрания на своята църква.

Уважаването или отхвърлянето на молбата за регистрация става въз основа на представяните документи по чл. 10 от Закона да изповеданията и обичайните норми за числеността на вярващите във всяко местно поделение.

Регистрацията се счита за окончателно извършена от момента на изпращането на потвърдително писмо от народния съвет до съответната секта.

Църковните помещения освен за богослужение и молитвени събрания не могат да бъдат използвани за никакви други цели, като театрални представления, литературни четения, музикално-просветни сбирки, трапези и пр.

Молитвени събрания и богослужения по частни домове /извън посочените за тази цел помещения/ се подчиняват на изискванията да общите разпоредби на обществения ред.

Когато изпълкомът на окръжния народен съвет сметне, че условията или изискванията за регистрация са се изменили или са допуснати изказуеми закононарушения, той може да снесе регистрацията на дадено ръководство или отделни негови членове, но само след съгласуване с Комитета за изповеданията при Министерството на външните работи.

Регистрацията трябва да се извърши в кратък срок. Към сектите да се подхожда внимателно и тактично.

С оглед на правилното изпълнение и спазване на процедурата по регистрацията на религиозните култове по места и техния нормален и правилен култов живот, необходимо е изпълкомите на окръжните и приравнените градски народни съвети винаги да съгласуват своята работа и своите решения от този характер с Комитета за изповеданията при Министерството на външните работи, съгласно с член 2 от Правилника за Комитета за изповеданията, одобрен със 112-то постановление на Министерския съвет от 15 март 1954 година.

Приложение: пояснителна записка.

Председател на Комитета за изповеданията
при Министерството на външните работи:

/М. Кючуков/

Ръководител на отдел „Народни съвети“
при Министерския съвет:

/Ив. Петров/

Поверително!

ПОЯСНИТЕЛНА ЗАПИСКА

към окръжното относно регистрацията на протестантските
секти и верската общност „Бяло братство“ /дъновисти/

В Народна република България, съгласно чл.78, ал.ал. I и II от Конституцията, църквата е отделена от държавата и на гражданите се осигурява свобода на съвестта и на изповеданията, които в рамките на Конституцията и законите на страната, могат свободно да извършват религиозните си обреди.

Всички въпроси, свързани с изповеданията, се уреждат от Закона за изповеданията /Д.в. 48 от 1 март 1949 г., изменен с указ № 690 от 30.II.1950 г., "Известия" бр. 1 от февруари 1951 г./.

От гледище на правното им положение у нас съществуват две категории изповедания:

I. Изповедания, признати от закона, притежаващи качество на юридическа личност /съгласно чл.6 от З.И./:

1. Българската православна църква;
2. Арменска православна църква;
3. Мохамеданско изповедание;
4. Израилтянско изповедание;

II. Изповедания, които нямат утвърдени устави и не притежават качество на юридическа личност /съгласно чл.6 от З.И./:

1. Католическа църква;
2. Евангелска петдесятна църква;
3. Евангелска съборна църква;
4. Евангелска баптистка църква;
5. Евангелска методистка църква;
6. Църква на адвентистите от седмия ден;
7. Църква на адвентистите от седмия ден - реформаторско движение;
8. Верска общност "Бяло братство" /дъновисти/.

Всички тези изповедания от втора група са непризнати според закона, обаче се намират в положение на търпимост - регистрирани са и имат право на религиозна дейност.

Съществуват и други религиозни секти, като тинчевисти, окултисти и др., които не са регистрирани централно и дейността им е незаконна.

Признатите изповедания и от непризнатите - католическата църква, имащи вековно съществуване у нас, представляват едно константно състояние и, предвид на това, те не ще бъдат обект на предстоящата регистрация на изповеданията.

Регистрацията ще обхване споменатите по-горе непризнати от Закона, но намиращи се в положение на търпимост, протестантски секти и верската общност "Бяло братство".

Протестантските секти, по неофициални данни към 1 януари 1962 година наброяват 237 местни църкви и 428 общества и групи с общо около 11,000 действителни членове, действащи в 649 населени места и обслужвани от 277 души духовен кадър.

У нас, те имат най-малко последователи в сравнение с другите изповедания. Независимо от това сред протестантските църкви и поделения се явяват най-значителните закононарушения и трудности в работата с тези, макар и малочислени секти.

От гледна точка на законността, протестантите спекулират твърде много с конституционните положения за свободата на съвестта и свободата на изповеданията и религиозните обреди, за да водят не толкова нормални служби в църквите, а за да водят незаконна църковна пропаганда извън молитвените домове.

От данните за броя на различните протестантски църкви, общества и групи, тяхното развитие и числен състав се вижда, че особено след 9.IX.1944

година протестантските секти и специално петдесятниците и адвентистите от седмия ден, чиято поява в България датира непосредствено след Първата световна война, в пряко нарушение или чрез заобикаляне на закона са установили свои нови пунктове в много населени места.

Същите имат стегната вътрешна организация - всички местни църкви са организирани в райони и съединения, начело с отговорници и надзиратели, и разполагат с подготвен кадър от пастори и проповедници, които често са в обиколка из страната.

Познават много добре своите членове, които при нужда материално се взаимно подпомагат.

Тези протестантски секти делят своите последователи на действителни членове и на съмишленици.

Евангелската петдесятна църква, която е най-многочислената протестантска секта у нас има основания: църкви в 128 населени места, от които 70 са организирани след 9.IX.1944 г.; общества с членски състав от 1 до 3 души - в 95 населени места, от които 53 са образувани след 9.IX. 1944 година.

За действената връзка с тези църкви и общества Съюзът на петдесятните църкви /централното ръководство/ е обособил 11 "райони" междинни организации /надзирателства/, на които е поделена цялата страна.

Същата притежава общо 36 недвижими имота, от които 32 са придобити след 9.IX.1944 година.

Аналогично е положението с църквата на адвентистите от седмия ден, която има основания църкви и групи в 289 населени места.

Половината от тях са създадени след 9.IX.1944 година, като в 45 населени места групите са от 1 до 3 члена.

С оглед да се създаде действена организационна връзка с населените пунктове, Съюзът на църквите на адвентистите от седмия ден /централното ръководство/ към 1948 год. е създал 3 сборни междинни организации за цялата страна, именно - "Съединение на църквите на адвентистите в Западна България", „Съединение на ц.а. в Северна България" и "Съединение на ц.а. в южна България".

Същата протестантска секта притежава 39 недвижими имота, от които 21 са придобити след 9.IX.1944 год.

Всички имоти на протестантските секти са придобити по незаконен ред - без да са на лице изискванията на чл.6 от Закона за изповеданията, следователно без да имат качество на юридическа личност, централните и местни ръководства на тези изповедания /секти/, въпреки изричното предупреждение на Комитета за изповеданията, сключват симулативни сделки – чрез закупуване и прехвърляне на недвижими имоти на името на поставени лица, а в някои случаи и на името на американската фирма "Дженерал Конферанс Корпорейшен" със седалище във Вашингтон.

По намиращите се в Комитета писмени данни за наличността на местните клонове и членски състав на различните протестантски секти е видно, че голяма част от тях са регистрирани или само организирани с по 2 члена или с по 1 член и 2-3 съмишленици.

В това отношение типичен пример представлява църквата на адвентистите от седмия ден - реформаторско движение. Същата има общо 286

члена, разпределени в 47 клона /населени места/, което прави средно по 6 души в селище.

Конкретно картината е следната: в гр. Кюстендил - 4 члена и 2 съмишленици; с. Кошарите, Пернишко - 1 член и 2 съмишленици; в гр. Тетевен - 3 члена и 1 съмишленик; с. Гложене, Ловчанско - 2 члена и 1 съмишленик; с. Садово, Пловдивско - 2 члена и 3 съмишленика; в Стара Загора - 3 члена и 2 съмишленика; с. Градец, Сливенско - 3 члена; в гр. Търговище - 2 члена и 2 съмишленици и др.

За разпространяване на своите религиозни възгледи, за завербуване на нови членове, петдесятниците и адвентистите от седмия ден си служат с най-различни методи и форми на работа: като се почне от молитвените събрания, проповедите и сказките, личната агитация - посещения на домовете, и се стигне до честите обиколки със специална мисия на пастори и проповедници из цялата страна.

Досегашната практика по регистрирането на протестантските църкви и общества доказва сериозни недостатъци, главно поради формалния характер на самото регистриране. От тези слабости се възползуваха ръководствата на религиозните секти, които в своята работа излизат извън законно установените рамки.

Целта на регистрацията на протестантските секти и верската общност "Бяло братство" /"дъновисти"/ е:

1. По реда на Закона за изповеданията да се приведат в известност и законен ред местните поделения на тези изповедания /секти/.

2. Регистрацията на ръководствата и посочването на свещенослужителите и молитвените помещения /църкви и молитвени салони/ да се извършва чрез писмена молба от ръководствата на местните поделения до съответния окръжен или приравнен градски общински народен съвет, като данните се вписват в специално нагоден за целта дневник-регистър; а не в класьори, каквато е досегашната практика в много местни народни съвети.

При посочването на молитвените домове /църкви и салони/ и всички други църковни недвижими имоти, трябва да се вписват и данните - чия собственост са и на чие име се водят.

Регистрацията се счита за окончателно извършена от момента на изпращането от народния съвет потвърдително писмо до съответното изповедание.

3. Уважаването или отхвърлянето на молбата за регистрация да се извършва въз основа на представените документи по чл. 10 от Закона за изповеданията и обичайните норми на самите протестантски секти за образуването на местно поделение /църква/. За различните секти тези обичайни вътрешно-уставни норми за необходимия брой на последователите, при които следва да се допусне образуването на местно поделение /църква, верска общност и пр./, е към 25-35 души, живеещи в определено селище или в близки съседни селища.

Тази мярка не следва да се прилага по отношение на евангелските църкви: съборната, методистката и баптистката, които водят своето съществуване още от преди освобождението ни от турско робство, и чиято

религиозна дейност в повечето случаи е в рамките на закона, като на много места техните църкви са останали с по 10-15 члена.

Съгласно чл.10 от З[акона] [за] И[изповеданията], свещенослужители и длъжностни лица в кое да е изповедание могат да бъдат само лица, които са български граждани, честни и благонадеждни и не са лишени от права с влязла в законна сила присъда.

Освен това за допускането на регистрация необходимо е всяка религиозна секта да има постоянно седалище с посочен молитвен дом /църква или салон/, където единствено да се допуска публично извършване на религиозните служби и обреди и то само от посочените към него свещенослужители и проповедници.

Като изключение при дадени обстоятелства и с разрешение на Комитета за изповеданията се допуска разместване на свещенослужители и помещения на местни църкви от централните ръководства на изповеданията.

При преценките на исканията за регистрация компетентните органи при Окръжните и приравнените градски общински народни съвети, следва да се вземат под сериозно внимание данните от кога и в какъв район е възникнала религиозната група /от преди или след 9.IX.1944 г., в индустриален, граничен и др. под. райони/. Всеки молитвен дом следва да се използва само от посочилото го изповедание и то само за богослужения и молитвени събрания, а не и за театрални представления, литературни четения, музикално-просветни сбирки, трапези и пр. Събирането на молитвени събрания и извършването на богослужения по частни домове /извън посочените такива за тази цел/ се подчинява на изискванията на специалните закони и разпореждания на обществения ред.

4. Регистрацията и проучванията, които следва да се направят във връзка с нея, ще дадат възможност на окръжните и приравнените градски общински народни съвети да се ориентират правилно по работата си с намиращите се на тяхна територия религиозни секти, да се внесе единство и еднаквост по законните въпроси на тези секти, да се ограничи дейността на последните в рамките на законността, да се отстранят слабостите, допускани било в действията, било чрез бездействие на органите на местните власти, да се разкриват о време закононарушенията и да се санкционират.

За привеждане в ред и известност досегашното положение на протестантските секти и за отстраняване на редица слабости на ръководствата на тези секти и на някои органи на народната власт по места при прилагането на чл.16 от Закона за изповеданията, окръжните и приравнените градски общински народни съвети следва да извършат цялостна регистрация на всички местни поделения на тези секти, намиращи се на тяхна територия.

С оглед правилното изпълнение и съблюдаване на процедурата по регистрацията на религиозните секти по места и тяхната нормална дейност, окръжните и приравнените градски общински народни съвети следва да съгласуват своята работа и своите решения от този характер с Комитета за изповеданията при Министерство на външните работи, съгласно Правилника на същия /одобрен с 112 постановление на Министерския съвет от 15 март 1954 г./ чл. 2 на който правилник гласи: "Всички ведомства и

централни учреждения са задължени да съгласуват с Комитета всички въпроси относно църквата".

Председател на Комитета
за изповеданията: *М. Кючуков*

АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1109, л. 1-7. Оригинал. Машинопис.

№ 2

Поверително уведомително писмо на КВБЩЦРК до всички ОК на БКП и ОНС в страната за скорошното обявяване на регистрацията, придружено с обяснителна записка „Окончателното провеждане на регистрацията на протестантските секти”

30 януари 1964 г.

Изх. № 38

Поверително!

Във връзка с изпълнението на поверително окръжно № А-1-455 от 19 ноември 1962 г. та отдел „Народни съвети” при Министерския съвет и Комитета за изповеданията при Министерството на външните работи, изпращаме обяснителна записка относно регистрацията на протестантските секти и верската общност „Бяло братство” (дъновисти), с молба обявяването на регистрацията да се извърши в най-кратък срок. За целта е необходимо ОНС да изпрати писмени съобщения само на предварително утвърдените местни протестантски църкви.

Желателно е ОНС да даде необходимите нареждания да местните народни съвети във връзка с прекратяването на всякаква публична религиозна дейност от страна на нерегистрираните поделения на тези секти.

Приложение: 1

Председател: *М. Кючуков*

Поверително!

ОБЯСНИТЕЛНА ЗАПИСКА

В почти стогодишното си съществуване някои от протестантските секти у нас не са отбелязали особен успех. Появили се в резултат на англо-американската пропаганда по време на турското робство, те спечелиха тук-там почва благодарение на обстоятелството, че протестантът по онова време негласно минавал за покровителствано от западните държави лице.

След Освобождението нуждата от покровителство отпада. Въпреки усилията и хвърляните материали средства влиянието на сектите остава ограничено. Известно оживление настъпва след Първата световна война,

когато се явяват петдесетниците и адвентистите от седмия ден, но и то скоро бива парирано от отпора, който дава православната църква, а също е от мерките на прогермански ориентираните режими, които по свои съображения налагаха ограничения на тия църковни организации, чиито връзки с централите в Англия и Америка не бяха скрити.

Противно на православната църква и мохамеданското изповедание, протестантските църкви никога не получиха у нас пълни юридически права. Затова пък при народната власт след Девети септември те се ползват с неограничени права и развиват дейност, почти неконтролирана от никого. Положението съществено не се измени е след гласуването през 1949 г. на специалния закон за изповеданията, тъй като законът имаше някои празноти, пък и не се следеше за стриктното му спазване. И макар основните ръководни кадри на сектите да бяха засегнати от големия протестантски процес, който бе воден срещу тях за антидържавна дейност, ръководствата на тези секти, и главно на двете секти на петдесетниците и адвентистите, успяха да запазят и увеличат своите низови организации. Общият брой на членовете и на съмишлениците на всички секти е към 15 000.

Те са се възползвали и сега се ползват главно от обстоятелството, че в закона не е предвиден минималният брой, който е нужен за откриване на нова църква и от формалния характер на регистрацията при местните народни съвети. Сега с регистрацията се определя минималният брой 20 вярващи, при който брой само може да бъде открита и оставена законно да функционира стара или нова протестантска църква.

Освен това регистрацията сега се предостави да се извършва само от окръжните народни съвети, което е гаранция, че в ръководствата на местните протестантски църкви няма да се промъкват нелоялни елементи.

Минималният брой 20 вярващи е взет от уставните положения и обичайната практика на самите секти, както и от законодателната практика в други страни, например в СССР. Изключение правят адвентистите, които формират църковни общности и от десетина, дори и по-малко членове, които се обслужват обаче от пътуващи пастори. С прилагането на този принцип ще отпаднат много изкуствено създадени малочислени църкви и общества на сектите, които до сега са били узаконявани на общо основание.

Освен това главно уточняване за правото и условията за откриването и функционирането на протестантските местни църкви регистрацията предвижда посочването и на молитвено помещение (дом, салон, църква), дето единствено се извършват публично църковни служби и обреди. Досега това не бе спазвано от сектите, нито контролирано от местната администрация. Освен, че имаше тайни (необявени) църковни помещения, но и някои от обявените помещения се използваша от самите секти за нецърковни прояви като увеселения, театрални представления и др. Всичко това занапред се отстранява.

Занапред регистрацията предвижда и постоянно обслужващо лице. Характерен е досега големият брой духовни лица обслужващи сравнително малки църкви. Характерно е и тяхното постоянно движение. Едното и другото е явно прекалено и не е обичайно за другите изповедания.

Тия са главните моменти от основната цел на регистрацията, която е предвидена от Закона за изповеданията. С оглед на регистрацията централните ръководства на сектите бяха уведомени да отправят молби със съответните данни до окръжните съвети за всички тези местни поделения. Това те сториха. Сега предстои да бъде официално оповестена регистрацията. Съгласно тази регистрация занапред ще останат като действащи: 32 църкви вместо досега действащите 65 на сектата на петдесетниците; 26 действащи църкви на адвентистите от седмия ден вместо досегашните 68; 18 действащи църкви на евангелската съборна църква вместо досегашните 61; 11 действащи църкви на методистите вместо досегашните 23; 14 църкви на сектата на баптистите вместо досегашните 23.

Освен това ще бъдат регистрирани 5 от досега съществуващите 26 местни клонове на религиозната общност „Бяло братство” (дъновисти).

Обявяването на регистрацията от страна на окръжните народни съвети ще стане в най-близки дни, чрез изпращане на уведомителни писма до онези църкви, които се утвърждават чрез регистриране. Неполучилите през същото време такива утвърдителни писма за в бъдеще не могат да съществуват като църковни организации. Членовете на такива групи, които най-често са съставени от членовете на няколко семейства, следва да се черкуват в онези църкви, които имат утвърдени организации с определен молитвен салон, пастор и др. Освен това местослуженето на свещенослужителите на сектите се определя изключително в посочения молитвен салон на сектата, извън който те не могат да развиват църковна и религиозна дейност с изключение на обичайното обслужване на тежко болен вярващ гражданин или гражданка в частен дом или болнично заведение. Преустановява се също събирането на молитвените събрания по частни домове, извън определения за целта молитвен салон.

След оповестяването на регистрацията възможно е да се явят случаи на оплакване от вярващи, в чието селище не се допуска регистриране на църковна организация – църква, или пък на жалби по повод преустановяване безразборното и нецелесъобразно движение на протестантските духовници из страната.

Във връзка с това основното, което следва да се съблюдава при даване отговор на такива жалби, се състои в следното:

1) От гледище на общите разпоредби и специално Закона за изповеданията неоправдано е да се утвърждава обществената организация (църква) от няколко члена или членове на няколко семейства. Това положение е съобразено както с общите разпоредби, така и с обичайните вътрешни уставни положения на самите секти, които предвиждат – за организирането на църква (църковна организация) средно 20 редовни членове на църквата, но не и съмишленици.

Евентуалната теза на вярващи, да се образуват съставни или сборни църкви (на членове от различни селища) следва да се отклонява като неотговарящо на нуждите и противоречащо на нормалния религиозен живот по места.

2) Досегашната незаконосъобразна в някои случаи практика пасторите да ръководят и организират повече от една енория се

преустановява. Общото ръководство и контрол на местните църкви е длъжност само на централните ръководства на изповеданията.

3) Сektата на адвентистите реформатори, чиито последователи в цялата наша страна възлизат на около 150 члена, поради малочислеността на групите по места, отпада при регистрацията и имуществото ѝ като организация ще бъде ликвидирано по общия ред.

4) Общи мотиви за регистрирането на сектите към окръжните народни съвети:

а) с административното деление на страната, извършено през 1959 г., много от общинските народни съвети бяха прегрупираны и слети и се образуваха нови народни съвети. Нужно е църквите, намиращи се на територията и в границите на народните съвети, да се регистрират към новия съвет;

б) при досегашното регистриране са допускани слабости и формално отношение от страна на местни съвети, а също допускани са и нередности от протестантските секти.

в) да се даде възможност на окръжните народни съвети да се ориентират правилно по работата си с намиращите се на тяхна територия религиозни секти, да се внесе единство и еднаквост по законните въпроси на тези секти, да се сведе дейността на последните в рамките на законността, да се отстранят слабостите, допускани било в действията, било чрез бездействие на органите на местните власти.

Целта на регистрацията в бъдеще е да се избегнат всички тези слабости и да се приведат в ред всички въпроси, свързани с нормалното обслужване на вярващите и нормалната дейност изобщо на протестантските секти.

София, 20 януари 1964 г.

АМВнР, ф. 10, оп. 10, а.е. 1109, л. 13-17. Оригинали. Машинопис.

THE RE-REGISTRATION OF THE EVANGELICAL CHURCHES AND THE WHITE BROTHERHOOD AT THE END-50S – EARLY 60S OF THE 20TH CENTURY

(Abstract)

Zhivko Lefterov

The paper focuses on a rather unknown aspect of the religious policies of the Bulgarian Communist Party, namely re-registration of the central administrations, branches and subdivisions of all evangelic churches and the White Brotherhood in the country, implemented at the end-50s – early 60s of the 20th century. That was a reflection of the restoration, on the part of Nikita Khrushchev and the Soviet administration, of anti-religious policies and atheistic

propaganda, and the implementation of the practice of closing down of churches in the USSR through cancellation of their registration, thus providing a legal form for religion control. Despite the preliminary plans of the administration of the Bulgarian Communist Party, for that re-registration to cover all religions, it was actually implemented on the evangelical churches and the White Brotherhood only. Out of the 262 churches and branches and the 428 communities and groups, existing in at the end-50s, only 106 ones were re-registered. The remaining ones were officially closed down, and their activities were declared illegal. Even though communist parties adopted a more moderate approach towards religions after Nikita Khrushchev's deposition in 1964, the registration, meeker though, continued to be implemented for the purpose of their co-optation up until the end of their administration.